

כאדם כו' כומו שאדם מכבד את אביו ואת אמו אמר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכסודותי¹⁰¹.

ויש לומר, דזה שהענין דכבוד אב ואם הוא גופא "כבוד האל" הוא רק מפני ש"משתתף (עם הקב"ה) ביצירתו". דזה שהר"ם עושים הכל כשבביל הבן "גמלוהו וטפחוהו כו"¹⁰², אין זה בגדר "שותפות" להקב"ה, כי אע"פ שהאמת היא שהוא ית', ז"ל את העולם כולו, מ"מ, כיון שפעולות אלו הם דברים שבטבע, שהאדם עושה (כאילו) ככה עצמו, אין זה נק' "שותפות" עם מעשה הקב"ה: משא"כ יצירת הולד, שאין זה ככה האדם לבדו להביא את הולד לעולם אלא אך ורק בצירוף "שותפות" גלוי דהקב"ה, ש"גומתו" בו רוח ונשמה כו¹⁰³.

ואולי י"ל, דגם חלק האב והאם (הי) גוף) חלוי באופן גלוי בהקב"ה¹⁰⁴, וכי ידועי, שכח ההולדה שבנכראים אינו כהם מצד עצמם אלא הוא כח הא"ס והבלבג-גבול של הקב"ה. כי נכראים מ- צ"ע הרי הם מצד גדרם כמדה וגבול וא"ז שיין שי"ל גוה מצ"ע כה ההולדה שהוא כח בלי גבול, להוליד עד א"ס (וגם עצם ההולדה הוא ענין של חידוש, כעין יש מאין) ואינו אלא מצד כח הא"ס של הקב"ה שקבע בגוף האדם כח המפליא לעשות. ועד"ז הוא בפטות ככעלי חיים (וראה לקמן סעיף ה).

(13) ראה תפארת ישראל להמהר"ל פלי"ו רפמ"א.

(14) נדה לא, א.

(15) וראה גם ב' הענינים בראש"ש שם, "החיות

הוא בשקול הדעה", ומעבור כי השם נפח בו נשמה על ידי האבות שתמו הגוף ענה שוכבד אבותיו כי מי שוכבדם הוא מכבד את השם". ע"ש.

(16) ראה אשיר עה"ת פרשתו עה"פ בסוף.

(17) ראה לקו"ת שה"ש לט, ד ואילך. המשך

שמה השמה ע"ד (סד"ה חר"ז ע"י קעט) ואילך.

מלשון הרמב"ן אולי משמע, שכיבוד אב עצמו הוא בעיקר כבוד הקב"ה, כי ל- כבוד הבורא צוה לכבד האב המשתתף ביצירה¹⁰⁵, שמטעם זה מצות כיבוד אב ואם בעיקרה אינה מה"חמשה לאדם" אלא מהחמשה הדברות הראשונות המד- בים, "כבוד הבורא"¹⁰⁶.

ב. ויש לומר הפיאר כזה:

כחינוך שם הלשון ש"האב והאם הם סיבת היותו בעולם. . . גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו"¹⁰⁷, ובראב"עו¹⁰⁸, הכו לא יצא לעולם רק על יד אבותיו והם גמ- לוחו וטפחוהו ורבוהו והשקוהו והאכ- לוחו והלבשיהו¹⁰⁹. אבל ברמב"ן מדויק שהוא, "משתתף ביצירתו", ותו לא. וכ- פשטות מקורו ממרז"ל¹¹⁰, "ג' שותפין הן

מכריכי על כבוד א"א לפי שאפשר למיעקרא לעשה. וראה מג"ח (מצוה לג) שחקר א' הוי נמצות שבו אדם למקום או ב"ז אדם לחיירו (ונקט"ס דאם הוי ד"ז ב"ז אדם לחיירו אין יתה"ס מפני וצ"ר גם לרצות כו"ל) וראה הרמב"ם פיה"ש פ"א מ"א.

(9) ראה חקוני פרשתו עה"פ בפ"י השני ומה"ש דברות הראשונות העובר עליהם אינו ר"ח לשמים לפיכך הוצ"ר שמו ככולם שהרי לשמו הם קבועות.

(10) ולהעיר מהחלת דברי הרמב"ן שם, ש- מנאר שגם ה"חמשה לאדם" שייכים לדברות הרא- שונות, שהטעם ד"ל"א הרצ"ה הוא דכ"ו ש"צויות" להודות שאין בורא את הכל בלב ונמצעה. אם כן השמר פן תחבל מעשי יד' ותשפוך דם האדם אשר בראתי לכבודי ולהודות לי בכל אלה" (ועד"ז בשאר הדברות). הרי שעוד דברות קשורים עם כבוד ה', ומ"ם נכראים, חמשה לאדם". ואולי י"ל כי זהו רק שעל ידם נמנעת פגיעה גם בכבוד השם אבל ב- עיקרם הרי הם דברים שב"ז אדם לחיבו.

ולהעיר ממרז"ל בנוגע לעשו שהודד בכבוד אביו (תה"ע וישלח לך, יב, ב"ל פפ"ב, יד, דב"ר א' טו, ות"א קמ"ו, ב, ועוד). — ראה לקמן סעיף ו' וב- הערות שם.

(11) נסמן בהערה 3.
(12) קדושי' ל, סעי"ב.

יתר ב

ואם כ' "שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה ולא יהי' נבל ומתנכר וכפוי טובה שזו מדה רעה ומא- סה בחמליית לפני אלקים ואנשים, ושימו אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם ועל כן נאמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו, וכשיקבל זאת המדה נפשו יעלה ממנה להכיר טובת האל ברור הוא שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אד"ה"ך ושהוציאו לאויר העולם וסיפם צרכו כל ימיו והעמידו על מתכונתו ושלי- מות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומישכלת שלילי הנפש שתנו האל יהי' כסוס נפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להזהר בעבודתו ית"ש"¹¹¹.

ולהעיר שלפי דברי החינוך מברוא (רק) שייש טע"כ"ות בין כיבוד א"א ל- כבוד האל-ל, כי ע"י קביעת הכרת ה- טובה של אביו שהולידו, יעלה סתונה להכיר טובת האל ברור הוא: אבל

(5) מצוה לג. וראה גם כלי יקר פרשתנו עה"פ (כ' יב).
(6) ראה גם תוס' (הדר וננים) עה"פ.
(7) וראה אברבנאל באופו אחר: יסוד המצוה הזאת הוא כדי שתהי' קבלת ההורים חשובה בעיני האדם ויאמיר בה ויסמוך עלי' כי ולהיות כח הדבור הזה להאמין בקבלת הראשונים שהוא עיקר כולל נמורה ולא יצייר מצאיתו בלתי לכו ה"י הדבור הזה מכלל הדבורים ה"י האלקיים אשר בלוח האמת, ולא ה"י מהדבורים האנושיים שהיו בלוח השני.

(8) ולהעיר שותא יכול למחל על כבודו (פסדו- שי' לך, א), ובשו"ת הרשב"א ח"א סי"ח דזה שהוא שמתל על כבודו כבוד מחול הוא הטעם שאין

יתר ב

א. כתב הרמב"ן בפירושו עה"ת ד- "לעשרת הדברות חמשה בכבוד הבורא וחמשה לטובת האדם, כי ככד את אביו כבוד האל-ל כי לכבוד הבורא צוה לכבד האב המשתתף ביצירה: ונשאר חמשה ל- אדם כצרכו וטובתו". ומוכ"ן מדבר"ך, ש- כבוד אב ואם הוא גם ככלל דברים ש- בין אדם למקום, שלכו מקומנו בעשה"ד הוא בחמשת הדברות הראשונות שכולם ענינים שב"ז אדם למקום, לפי שזוהו ("כבוד האל-ל") העיקר. משא"כ כבוד האב והאם.

וכחינוך בשרשי המצוה דכיבוד אב

(1) פרשתנו כ' יג.
(2) ובי"כ בפסוק שלפני' (יב) נעקס בהערה 4.
(3) ועד"ז הוא בראש"ש פרשתנו (כ' א) בהקדמה לעשרת הדברות: בדבור החמישי כתוב השם כי האבות משתפים עמי ביצירתו ואם לא יכבדו כאילו אינו מכבד השם (ואולי דברי הרמב"ן כאן הוא מי דברי הראש"ש הנ"ל שם), וככמה מקומות דחמשת הדברות הראשונות הן בין אדם למקום — ראה אברבנאל שם בסופו. של"ה כמ"ס שנועות (פג), ריש ע"ב, ועוד.

(4) צע"ס ממ"ש בפסוק שלפני', הנה השלים כל מה שאנו חייבין בדברי הבורא בעצמו וככבודו ותור לצוות אותנו בטובי הנבדאים ותחיל מן האב שהוא לחלוצותיו כעין בורא משתתף ביצירה כי השם אינו הראשון והמוליד אינו האחרון ולכן אמר כמשנה תורה (ראה ואחתנו ה, טז) כאשר צויתו ככבודי כן אני מצד כבוד המשתתף עמי ביצירתו. ולהעיר מאברבנאל כאן (ל"ה ככד בחתמתו): וכבר יראה ממנו שהוא מהדברים שבו אדם לחיירו וכן הוא דעת הרמב"ן כי הוא בכבוד ההורים שהם היומר אחריהם מכל שאר החברים. וראה לקמן סעיף ה"ז.

בזמנת הדברים וכו', אלא עצם סברא זו היא בסחירה לעיקרי האמונה, וכמ"ש ה- רמב"ם ב"ג עיקרים של"ו: "יסוד החמי- שי שהוא ית' הוא הראוי לעבדו ולגדלו ולהודיעו גודלתו ולעשות מצותיו ושי- לא יעשו כוח למי שהוא מחתו במציאות מן המלאכים והמכוכבים והגלגלים וה- יסודות ומה שהורכב מהם לפי שכולם מוטבעים ועל פעולתם אין משפט ולא כחירה אלא לו לבדו השי" וכו' אין ראוי לעבדם כדי להזינם אמצעים לקרנם אליו אלא אליו בלבד יכונו המחשבות ויניחו כל מה שזולתו והוה היסוד ה- חמישי שהזוהר על עבודה זרה".

ומ"מ אין זו סחירה למ"ש הציצ ד- בכבוד א"י הוא לפי שהם בעלי בחירה, כי אין הפירוש בזה שלחיותם בעלי בחירה יש להם שליטה ח"ו בהנהגת העולם, ובידם להוליד או לא להוליד (וכן להטיב או להרע) שלא ברצון ה- קב"ה ח"ו, אלא הוא רק ע"ד "חמרא ל- מרי טיכותא לשקיי"ו, דאף שה"שקיי"ו אינו משפיע ונותן כלום משלו כ"א של "מרי" (כעל החמרא), וגם זה גופא ש- משקה החמרא הוא בשליחותו של בעל החמרא, מ"מ, כיון שאינו מוכרח בזה ומעשהו הוא בכחירתו החפשית, לכן מציגה לו הכרת טובה עבור זחיג, וכן בעינינו, דכיון שהם נחרו להיות שליחי השם להוליד בן זה ולגדלו ולטפחו כו', לכן מציג להם שכר וכבוד עבור בחירה זו.

ויש לעיין בדברי הרמב"ן הנ"ל שה-

(29) סתודין פיק חלק.

(30) כיה לפנינו, ובחגום קאפא, ולפרסמי-ני- שם כ"כ שנייים כלי הרמב"ם.

(31) כ"כ צב, ב. וראו סתמיץ להציץ מצות פילד (ו, א ואילד).

(32) וראו למי"ש ח"ו י' 14 ובהסרה 22.

ובפי זכרי הגמי כתב החיד"א: ע"ש מי"ש הרמב"ם ריש ה"ל עבודה זרה, "כימי אנשי טעו בני האדם טעות גדולה ונג- ערה עצת חכמי אותו הדור. וזו היתה טעותם אמרו הואיל והאלקים ברא כוכ- בים אליו וגלגלים להנהיג את העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד והם שמ- שים המשמשים לפניו ראויין הז לשבתם ולפארם ולחלוק להם כבוד כו' התחילו לבנות לכוכבים היכלות והקריב להן קרבנות כו' ולהשתחוות למולם וזוהי עיקר ע"ש" — ועד"ז בנדר"ד, ש"א"ה"ע היו סוברים כמ"ש הרמב"ם דהשי"ת חלק כבוד לכוכבים וגלגלים ונתנם במרום וזה מעשה שעשה וממנו ילמדו לכבודם ולהשתחוות להם, ואח"כ ששמעו אנכי ולא יהי' לך אמרו לכבוד עצמו הוא דורש שנחננא ח"ו ואין רוצה שייכבדו לשום א' ולא אחי דיכור ומכסל מעשה, וכשמעו כבד את אביך והשוה כבודם לכבודו ככוכב, מינה ידעו דח"ו לא נת- קנא דהוי צייה לכבוד א"י בחוקף ה- כו' והשוה כבוד א"י לכבודו, ומוכ- רח דנתנו למזלות וכוכבים וכו' במרום להאיר לעולם השפל אבל לא לעובדם ולהשתחוות להם וחזרו והודו למאמרות ד"יקא דאף שהוא דיכור אינו סותר ה- מעשה ח"י"ג.

והנה ע"ד ביאור הנ"ל כתב גם אדמו"ר הציצ"ו, ומוסיף שם ביאור טעם אדמו"ר הנ"ל כתב גם אדמו"ר הציצ"ו, ומוסיף שם ביאור טעם מעשה ח"י"ג.

22) פתח עינים קידושין שם, וראו מפרשי הע"ש שם.

23) קידושין ל, ב. ושיג. ובמדר"ה כבד (שם לא ר"ע"א) מירושלמי, "שתקפיד הקב"ה על כבוד אב ואם יותר מכבודו".

24) וראו המקנה קידושין שם, פנים יפה פרי- תנו ע"ד"ס (הובא באה"ת שבהערה הבאה).

25) אה"ת פרשתנו (כרד ח) ע' גג ואילד, ועד"ז בסת"ע חגי"ת ע' קיח, וראו בא"ת קצת אה"ת

(ולדע"ה: שיש כמה בני אדם (אנשים ונשים) שהם בריאים ושלמים בתכלית הבריאות, ועד שאין שום חסרון כלל באברי גופם, ומ"מ אינם מולידים, לפי שענין ההולדה אינו ענין טבעי לבד, אלא חל"י בהמשכת כח הא"ס להיות ההולדה, וכמ"ש, "זכר ונקבה ברא אותם ויברד אותם אלקים ויאמר להם אלקים פרו ורבו גו", דאף כשהם שלי- מים בטבע גופם שיוכלו להוליד, מ"מ צריכים הם לברכה שיהיו פרים ורבים, וברכה זו הוא כח הא"ס שנמשך נאדם כדי שיוכל להוליד"ו].

וכיון שכל ענין יצירה הולד לא יתכן אלא בשותפות גלוי' דהקב"ה, לכן כאשר מכבדים את האב מצד ענין זה שהיא, "משתתף ביצירתו", ח"ו גם, "כבוד וא-ל".

וזהו גם נקודת הביאור בדברי ה- רמב"ן דכיבוד אב ואם הוא, "כבוד ה- א-ל", שמדבריו משמע (כנ"ל ס"א) שב- עיקרו הוא ענין של, "בין אדם למקום" (שלקו ר"א בחמשת הדברות הראשונות).

ג. ויוכן יותר בהקדים דברי הגמ"ו: "בשעה שאמר הקב"ה אבי ולא יהי' לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש, כיון שאמר כבוד את אביך ואת אמר חזרו והודו למאמרות הראשונות" (ובפרש"י, "כ"ש שחייב אדם בכבודו שאף הוא שותף בבריאתו כאביו ואמו, וחיינו ומותו מסודין בידו").

18) ראה שמה חשמה שם, ד"ה ואתם הדבקים חרפי" (סדרם חרפי" ע' רכ"ז) פ"ד.

19) בראשית א, כדכח.

20) ולהעיר מהצומח, ובפרט, ע"ז פרי עשה פרי"י העשה פרי, למינהו" (בראשית שם, י"ב).

21) קידושין לא, א.

רק הענין הא' דכיבוד⁴⁶ או"א⁴⁷ (מצוה שכלית בין אדם לחבירו⁴⁸).
 דאצל ב"ג, כיון שבה ההולדה שהוא כח הא"ס שלמעלה מהבריאה היה דבר נוסף על עצם מציאותם, לכן, חלק ה- או"א ביצירת הולד וחלק הקב"ה הם כמו שני דברים מצד זה שהם בחרו להיות, שלי- שלתם מצד זה שהם בחרו להיות, שלי- חיים" שעל ידם יוצר הקב"ה ולד זה - אינו פרט ב"כבוד הא"ל", וגם הוא רק גדר בין אדם לחבירו:

ורק בישראל שייך לומר, שהענין ד- כיבוד או"א מצד ענין זה שהם משתמשים ביצירתו הוא בעיקר גדר זכין אדם ל- מקום, כיון שבה הא"ס היוצר את הולד נמצא בהאב ואם גופא, וא"כ מה שמכבד אותם הוא הוא "כבוד הא"ל".

(משיחת ש"פ ברבאשיח (תוספות ב) תנ"א)

46 ראה לקו"ש ח"ה (ע' 154-5, 160 ואילך), שי- אף שכיבוד אב ואם אינו מכלל י' מצות בני (כדא- תא במהדרין נ, ב, וראה קידושין לא, א, נו"ד סא, א), ה"ז בכלל ישובי של עולם, ע"ש באר"ך.

47 ראה הקדמת ר"ן גאון לפרכות (נדפסה בשי"ס וילנא שם); כל המצות שהן תלויות בסב"א ובאונגוה דלכא כפר הכל מתחייבים בהם מן חיים אשר כרא אלקים אדם על הארץ עליו ועל זרעו אחרי לידו דורו דורים. ובהגהת רעקיא ליי"ד פרמ"א סעיף ט נשם פורת יוסף שבגמלוסיה"ם מקיימים כבוד או"א. וראה שי"ת בנימין זאב ט"י קסט. וע"ד.

48 וגם כזה מעלה בישראל, שאצלם גם כיום מצות כיבוד אב ואם כדבר שבו אדם לחבירו הוא מצד ציווי הקב"ה בתורתו (ככל מצוה דמשפטים) - ראה מדרש תלפיות בתולתו. ערך השולחן יו"ד ס"ג ס"א וד'. ס"ג ס"א וד'.

וכחחיתם ורצונם הביאו אותו לאייר העולם, הנה אז ה"ז כסתירה לאמונה אמיתית באחדות השם, שאין עוד שליטה מלבד הקב"ה בהנהגת הבריאה - אלא ענין הכבוד כאן הוא רק מצד כח הא"ס של הקב"ה שכא ונמשך כאופן של א"ס וכל"ג בהולדה שע"י או"א. דכיון שכח הא"ס מאיר ומחייח עמהם, לכן, שייך לומר, שהכיבוד שמכבדים את האב ואם (מצד כח הא"ס שבהם, שעל ידו נוצר) הוא "כבוד הא"ל", גדר "בין אדם ל- מקום".

ו. ומכל הנ"ל נמצא, שכבוד אב ואם יש שני גדרים וענינים:

א) מצוה שכלית, והוא ענין שבין אדם לחבירו (אם מצד ענין של הכרת הטוב על כל מה שהשיפעו אביו ואמו אליו ומידולו והיזכור, או גדר של פריעת חוב כדאימת בירושלמי⁴⁹).

ב) גדר של בין אדם למקום, דכיון שהאב, "משמתף ביצירתו" הרי כיבוד או"א הוא, "כבוד הא"ל".

ויש לומר, שזה גופא הטעם שכ- עש"ד נאמרה מצוה כיבוד או"א ב- תמשת הזכרות הראשונות שהם זכרים שבין אדם למקום, כי עיקר החידוש דמצוה כיבוד או"א הוא רק בישראל, והוא ענין זה שכביבוד אב מפני שהוא "משמתף ביצירתו", משא"כ באוד"ע שייך

44 ראה לעיל הערה 8, וראה ס' חסידים ס"י קנב (תקע). ברית עולם לחתו"א שם, ובכ"מ. 45 פאה פ"א ד"א.

אוד"עי. שרק אז שייך ענין הכחירה בישראל דקא. ועד"ז יש לומר גם לענין כח ההולדה שישנו באוד"ע.

ויש חילוק עיקרי בין כח ההולדה בישראל לכח זה בשאר נבראים:

בשאר נבראים שאין בהם נשמה קדו- שה, הרי כח ההולדה, שהוא כח א"ס שלמעלה מהבריאה, הרי דבר נוסף על עצם מציאותם, דאף שהקב"ה קבע כח זה בטבע גופם הרי זה ע"ד כח מקיף שלמעלה ממציאותם: משא"כ בישראל שמצד מעלת נשמתם יש בהם הארת א"ס, הרי כח זה הוא באופן שמתייחד עמהם, והוא חלק מעצם מציאותם.

ויש לומר, שזהו עומק כוונת הרמב"ן ד"כבוד את אביו כבוד הא"ל כי לכבוד הבורא צוה לכבד האב המשמתף ב- יצירה", ד"ש לפרש כוונתו, כי יצירת הולד (ע"י כח ההולדה) הרי היא רק בכח הא"ס שבהורים, שנמצא בהם רק מפני שהקב"ה קבע כח של א"ס בטבע האדם, וא"כ אין זה כבוד האב והאם מצד עצמם, אלא רק כבוד הא"ל, כח הא"ס שבהם.

וזהו גם ההכרח שמצד ענין זה שכ- כיבוד או"א, שהם משותפים עם הקב"ה ביצירתו, ה"ז בעיקר מצוה שבין אדם למקום (כ"כבוד הא"ל), ולא הענין של בין אדם לחבירו: אם הכבוד המתחייב מיצירת הובן הוא למציאות האב והאם מצד עצמם, בגלל שהם בעלי בחירה

41 ראה תניא פמ"ט. 42 להעיר מזה פרשתו (צ, א, וכו' וחי' רעו, ב) כבוד את אביו דא קובי' ואת אמר דא כנסת ישראל. 43 ועפ"י מוכן בפשיטת דברי רב יוסף (קידו- ש"ז לא, ב, וזכא בתפארת ישראל להמהר"ל שם) כי הוה שמע קל כרעא דאמי, אמר אקום מקמי שכינה דאתאי.

ענין דכיבוד אב ואם הוא (לא הכרת טובה על בחירתם אלא) לפי שהאב "משמתף ביצירתו".

ה. והנה בענין כח ההולדה מכאן רכינו הקו"ץ, דכיון שהוא כח של א"ס (וכנ"ל ס"ב) לכן ישנו רק בנשמות ולא במלאכים, כי רק בנשמות ישראל ישנה הארת א"ס ב"ה"י (להיותו), חלק אלקה ממעל ממש"י, ועד דישאל וקוב"ה כולא חד"י, ולכן יש בהם כח הא"ס שכ- הולדה, משא"כ כמלאכים כו'. והא ד- מציעו כח ההולדה גם בשאר נבראים ואפילו כבעלי חיים, היינו לפי "שנוינות מצומת שנצמח מהארץ", שכא"ץ, "יש ג"כ כח ההולדה" מצד כח הא"ס שבפער הארץ (דנעוץ תחילתו כסופן דוקא⁵⁰).

[ואולי יש לומר (בנוגע לכח המוליד שבאר"ע) ע"פ המבואר במ"א⁵¹ שיש כמה ענינים בגוף האדם שסיבתם היא כדי שיהי' בהתאם לנשמתם שהיא חלק אלקה ממעל ממש (כמו ציור הגוף שה- ראש למעלה, שוהו לפי ש"אדם אתם" ע"י אד"ה ל"ל"י⁵²), ואעפ"כ מציעו ענינים אלה גם כנפשי אוד"ע שאין בהם נשמה קדושה, ומבואר בזה שוהו כדי שיהי' ענין הבחירה בישראל, כי ענין הבחירה יתכן רק בין שני דברים שונים, ולכן צ"ל השתוות בין גופי ישראל וגופי

33 לקו"ת שה"ש שם, באר"ה ה, ד ואילך. 34 ראה לקו"ת שם, דשרש נשיי מפנימות תחכמה, ווא"ס מלושב בתכמה דקא, וראה גם תניא פ"ח י"ט.

35 תניא רפ"ב. 36 ראה זח"ג ע"ג, א. 37 לקו"ת שם מ, א. 38 ראה אגוד"ק סו"ס כ. 39 ד"ה ב"ח תרנין. 40 של"ה כ, ב, ובכ"מ.